

# STEWART BINNS

# OPERATIE BARBAROSSA

De bloedigste oorlog uit de geschiedenis



## INLEIDING: HET TREKKEN VAN DE IDEOLOGISCHE GEVECHTSLINIËS

Dit verslag van de buitengewone gebeurtenissen die tijdens de Tweede Wereldoorlog tussen 1941 en 1945 aan het oostfront hebben plaatsgevonden, beschrijft het conflict uitsluitend vanuit het standpunt van diegenen, zowel militairen als non-combattanten, die met de Duitse aanval werden geconfronteerd. Of het nu Russen zijn of een van de vele andere nationaliteiten die bij de strijd betrokken raakten, het zijn hún brieven, dagboeken en ooggetuigenverslagen die het narratief van dit boek onderbouwen.

Buiten het hedendaagse Rusland en Duitsland is het verhaal van het oostfront niet echt bekend. De westerse landen waren er slechts indirect bij betrokken, en de historici uit die landen hadden de neiging zich meer te concentreren op de gebeurtenissen waar Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en hun bondgenoten bij betrokken waren, dan op de oorlog in het oosten. Er bestaan hierop enkele opvallende uitzonderingen, waarvan de verschrikkingen van de Slag om Stalingrad er één is. Maar zelfs in de meeste verslagen van dat almachtige gevecht heeft de centrale focus altijd op de catastrofale nederlaag van de Wehrmacht, de Duitse strijdkrachten, gelegen, en niet op de heroïsche overwinning van het Rode Leger van de Sovjet-Unie.

Het is van belang om dit grootschalige conflict aan het oostfront in het bredere perspectief van Ruslands recente geschiedenis te plaatsen. Aan het begin van de twintigste eeuw werd Rusland al drie eeuwen lang geregeerd door tsaren van het huis Romanov. In de zeventiende en achttiende eeuw hadden de Romanovs het land gemoderniseerd en zo de basis gelegd voor een enorm Russisch rijk dat zich uitstreckte van de

Oostzee tot aan Alaska, terwijl ze ook een nieuwe hoofdstad, Sint-Petersburg, hadden laten bouwen.

Tijdens het verlichte bewind van Catharina de Grote namen de macht en invloed van Rusland de gehele achttiende eeuw alleen maar toe. Het tsarenrijk breidde zich naar het westen uit in de richting van Polen, Pruisen en het Habsburgse Rijk en naar het zuiden helemaal tot aan de Krim, waardoor het een wereldmacht van enige betekenis werd. Het was dan ook onvermijdelijk dat Rusland gezien zijn omvang en status in conflict raakte met zijn even geduchte burens – het Ottomaanse Rijk, Groot-Brittannië en Frankrijk –, wat uiteindelijk resulteerde in een verpletterende nederlaag tijdens de Krimoorlog in 1856.

In 1914, bij het begin van de Eerste Wereldoorlog, sloot Rusland zich ter verdediging van Servië bij Groot-Brittannië en Frankrijk aan, die ten strijde waren getrokken tegen Duitsland en zijn bondgenoten, Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk. Die Eerste Wereldoorlog had een rampzalige impact op Rusland. Militair gezien was het feodale Rusland geen partij voor het geïndustrialiseerde Duitsland, en de Russische verliezen in die strijd waren omvangrijker dan ooit door welk ander land in een eerdere oorlog waren geleden. Voedsel- en brandstoftekorten escaleerden en de inflatie nam enorm toe. Gekoppeld aan de langdurige sociale onrust na eeuwenlang door middeleeuwse tsaren te zijn geknecht, waren revolutionaire veranderingen onvermijdelijk.

In 1917, te midden van grote beroering en geweld, bracht Lenin zijn revolutionair-socialistische bolsjewistische partij via een staatsgreep aan de macht. Later dat jaar brak een langdurige burgeroorlog uit, waarin de tegenstanders van de bolsjewieken werden gesteund door de westerse bondgenoten – waaronder Duitsland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten – en waarvan de overwinning uiteindelijk door Lenins Rode Leger werd opgeëist. Lenin riep in 1922 de Sovjet-Unie uit, waarover hij als voorzitter van de Raad van Volkscommissarissen tot aan zijn dood in 1924 zou heersen.

Lenin werd als leider niet door een Rus opgevolgd, maar door een Georgiër, Jozef Stalin, die zijn dictatoriale heerschappij consolideerde door een draconisch economisch beleid en giftige zuiveringen, waartoe

ook massa-executies en langdurige gevangenisstraffen behoorden. Die zuiveringen waren voor de mensen die ze moesten ondergaan een afschuwelijke tijd.

Ljoebov Sjaporina maakte in de Sovjet-Unie deel uit van de prerevolutionaire intelligentsia, en was dan ook een belangrijk doelwit voor Stalins terreurbewind. Ze was oprichtster van het Leningradse Marionettentheater en getrouwd met de componist Joeri Sjaporin. In haar dagboek uit die periode herinnert ze zich de aanloop naar de verkiezingen voor de nieuwe Opperste Sovjet, de hoogste wetgevende macht in de Sovjet-Unie, die op 12 december 1937 zouden plaatsvinden. Deze verkiezingen volgden op de invoering van Stalins nieuwe sovjetgrondwet, die in 1936 van kracht was geworden.

‘Leningrad, USSR

Op de 22e [november] werd ik rond drie uur wakker en viel ik pas na vijven weer in slaap. Er reden geen trams, het was buiten volkomen stil. Plotseling hoorde ik een geweersalvo. En toen nog een. Die salvo's waren om de tien tot twintig minuten te horen en duurden tot even na vijven. Ik deed het raam open, luisterde en probeerde vast te stellen waar die schoten vandaan kwamen. Wat zou dat kunnen betekenen? De Petrus-en-Paulusvesting is vlakbij, en dat was de enige plaats waar dat schieten vandaan zou kunnen komen. Werden er mensen terechtgesteld? En dat noemen ze een verkiezingscampagne. En ons gevoel is zo afgestompt dat gewaarwordingen simpelweg langs het harde, gladde oppervlak glijden en geen enkele indruk achterlaten. De hele nacht te moeten horen hoe levende en ongetwijfeld onschuldige mensen worden doodgeschoten en daarbij niet je verstand te verliezen. En daarna gewoon weer in slaap te vallen... Verschrikkelijk.

Irena Detskaja kwam thuis uit school en zei: “Ze hebben ons verteld dat er momenteel massa-arrestaties plaatsvinden. Vóór de verkiezingen moeten we ons van ongewenste elementen ontdoen.”<sup>1</sup>

In wreed en misleidend contrast hiermee sprak kameraad Stalin nauwelijks drie weken later, op 11 december, op de vooravond van de verkiezingen, in het Bolsjojtheater in Moskou kiezers toe. Die werd begroet met een luide ovatie die enkele minuten duurde, met kreten als 'Lang leve de grote Stalin, hoera!', 'Hoera voor kameraad Stalin, de schepper van de Sovjetgrondwet, de meest democratische ter wereld!' en 'Lang leve kameraad Stalin, leider van de onderdrukten waar ook ter wereld. Hoera!'

Dubbelhartiger hadden Stalins woorden tijdens deze verkiezingstoespraak niet kunnen zijn.

Van mijn kant zou ik u graag willen verzekeren, kameraden, dat u veilig op kameraad Stalin kunt vertrouwen... Vanzelfsprekend kunt u aannemen dat kameraad Stalin in staat zal zijn zich tegenover het volk, tegenover de werkende klasse, tegenover de plattelandsbevolking en tegenover de intelligentsia van zijn taken te kwijten... De aanstaande verkiezingen zijn niet zomaar verkiezingen, kameraden, maar in feite vormen ze een nationale feestdag voor onze arbeiders, onze boeren en onze intelligentsia. Nog nooit in de wereldgeschiedenis zijn er zulke vrije en democratische verkiezingen gehouden, nog nooit! De geschiedenis kent hier geen ander voorbeeld van... onze universele verkiezingen zullen, vergeleken met verkiezingen in elk ander land ter wereld, plaatsvinden als de meest vrije en de meest democratische verkiezingen ooit.<sup>2</sup>

In 1938 keek Sjaporina terug op de showprocessen die volgden na de arrestatie van verscheidene hoge officieren van het Rode Leger: 'De grote, grote Dostojevski. Nu zien we, niet in een droom, maar pal voor onze ogen, de horde duivels die in het zwijn zijn gevaren. We zien ze zoals we ze nog nooit eerder hebben gezien. Nog nooit hebben mensen zo hard hun best gedaan om hun vaderland te vernietigen... De gevaarlijkste van het stel zijn Stalin en Vorosjilov [commissaris voor de Verdediging van de Sovjet-Unie]... Het is niet te geloven dat we te midden van dit

alles leven. Het is net of je in een slachthuis rondloopt, waar de lucht verzadigd is van de geur van bloed en kadavers.<sup>3</sup>

Olga Barouskaja is de laatste nog levende getuige van de massa-executies die tijdens de Grote Zuivering doodnormaal waren. Ze was negentig jaar oud toen ze in 2017 haar verhaal vertelde. In 1938 plukte ze als elfjarig meisje wilde bessen in de bossen van Koerapaty, in de buurt van Minsk, Wit-Rusland, toen ze per toeval met een massa-executie werd geconfronteerd: ‘Ik was doodsbang toen ik vrouwen hoorde schreeuwen: “Waarom doen jullie ons dit aan? Mijn God, wat hebben we gedaan? Waar zijn we schuldig aan?” Ik kan niet eens beschrijven hoe hard ze schreeuwden. Er waren veel tranen. Mensen in uniform dwongen hen op hun knieën, met het gezicht naar de kuil. De beulen liepen van achteren op hen toe en toen klonk het *pang-pang-pang*, als erwten in een braadpan... Ze vielen, ze vielen, ze vielen... Ik had geluk, ik kon me verbergen in een wolfshol. Er zijn daar veel mensen gestorven. Mijn moeder zei me dat ik er nooit een woord over mocht zeggen.’<sup>4</sup>

Barouskaja bewaarde haar geheim tot 1988, toen het massagraf werd ontdekt. Men schat dat het de laatste rustplaats is van minstens 30.000 mensen die vermoord zijn door Stalins geheime politie, het NKVD (het Volkscommissariaat voor Binnenlandse Zaken).

Stalin beschikte tijdens de Grote Zuivering over een opperbeul, Nikolaj Jezjov. Omdat hij nauwelijks 1,50 meter lang was, werd Jezjov de ‘bloeddorstige dwerg’ genoemd. Als hoofd van het NKVD had hij de vrije hand om iedereen te elimineren die het niet met Stalin eens was, maar ook nog eens duizenden meer die de pech hadden op het verkeerde moment op de verkeerde plaats te zijn. Hij was iemand zonder enige compassie of medelijden, en schreef dan ook: ‘Er zullen in deze strijd tegen fascistische agenten ongetwijfeld enige onschuldige slachtoffers vallen. We staan op het punt om een grootscheepse aanval op de vijand te openen. Laten we niet moeilijk doen als we daarbij iemand per ongeluk een por met een elleboog geven. Het is beter dat tien onschuldigen moeten lijden dan dat één agent kans ziet te ontsnappen. Waar gehakt wordt, vallen nu eenmaal spaanders.’<sup>5</sup>

Jezjov was een meedogenloze sadist die vaak zelf folteringën uit-

voerde. Alleen al in 1937 en 1938 vonden er onder zijn leiding minstens 1,3 miljoen arrestaties plaats en werden er 681.692 mensen geëxecuteerd vanwege 'misdaden tegen de staat'. Hij was verantwoordelijk voor het aansturen van een systeem van Sovjetwerkkampen, die bekendstonden als 'goelags', waarvan de bevolking onder zijn gezag met 685.201 personen toenam en die in slechts twee jaar drie keer zo groot werden. Minstens 140.000 van deze gevangenen (en misschien nog wel aanzienlijk meer) stierven door ondervoeding, uitputting en de afschuwelijke omstandigheden die in deze kampen heersten. Een groot aantal mensen overleefde de omslachtige reis ernaartoe al niet eens.

Het was misschien wel onontkoombaar dat ook Jezjov aan Stalins moordzuchtige regime ten prooi viel. Hoewel hij zich eind 1938 krachtdadig van zijn taak had gekweten en zo'n beetje iedereen had geliquideerd die volgens Stalin van het toneel diende te verdwijnen, werd hij als hoofd van het NKVD vervangen door Lavrenti Beria, de communistische partijchef in Georgië, iemand die op het nippertje aan Jezjovs executiebevel was ontkomen door persoonlijk een beroep op Stalin te doen.

Beria was in feite geen haar beter dan Jezjov. Ook hij was een sadist die genoot van de pijn die zijn slachtoffers ondervonden als hij ze folterde, terwijl hij bij voorkeur jonge vrouwen mishandelde en verkrachtte. Beria liet Jezjov arresteren, waarna Stalins voormalige handlanger na een proces achter gesloten deuren krijsend en schreeuwend werd weggesleept naar zijn terechtstelling, die plaatsvond in een kelderruimte die hij zelf voor dat doel had laten bouwen. Die ruimte had een schuin aflopende vloer, zodat het bloed gemakkelijk weggespoeld kon worden. Zijn dood werd zo streng geheimgehouden, dat jaren later nog werd beweerd dat hij in een 'inrichting voor krankzinnigen' zat opgesloten.

Ondanks alle terreur hebben meedogenloze despoten toch zo hun nut. Zoals Hitler en Mussolini in hun respectieve landen werden bewonderd vanwege de aanleg van wegen en omdat ze ervoor hadden gezorgd dat de treinen op tijd reden, zorgde Stalins draconische bewind ervoor dat het land van een agrarische economie veranderde in een militaire en industriële grootmacht die in staat was de immense uitda-

gingen van de Tweede Wereldoorlog het hoofd te bieden.

Voor het begrijpen van de psychologie van de Russische leiders en het Russische volk is het belangrijk om te beseffen dat in de lange geschiedenis van Moedertje Rusland haar uitgestrekte rijk herhaaldelijk door buurlanden is aangevallen. Die provocaties vonden niet alleen plaats in het westen, maar ook vanuit het oosten en het zuiden. Op verschillende tijdstippen hebben Japan, Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland, Finland en het Ottomaanse Rijk de uitgestrekte grenzen van Rusland op de proef gesteld.

Ook is het belangrijk om op te merken dat Rusland niet één homogene natie is. Zijn ongelijksoortige etnische groepen, nationaliteiten, godsdiensten, talen en culturen – vooral toen het Russische Rijk zijn grootste omvang had – hebben binnen zijn grenzen ook aanzienlijke meningsverschillen en oppositie met zich meegebracht. Vandaag de dag, na de opheffing van het oude Sovjetrijk en de onafhankelijkheid van vijftien nieuwe naties, van de Oostzee tot aan het Pamirgebergte in Centraal-Azië, bestaat 80 procent van de bevolking van de Russische Federatie uit etnische Russen, maar er zijn ook substantiële aantallen Tataren, Oekraïners, Basjkieren, Tsjoevasjen, Tsjetsjenen en Armeniërs, die allemaal binnen de Russische Federatie leven.

\*\*\*

Oorlogen veranderen de geschiedenis. Daarom binden de hoofdpersonen de strijd met elkaar aan. Oorlogen transformeren naties, veranderen continenten, en soms zorgen ze ervoor dat de as van het globale machtsevenwicht generatieslang elders komt te liggen.

De verschrikkingen van de godsdienstoorlogen waarmee de kruistochten gepaard gingen lieten een nalatenschap van verbittering achter die tot op de dag van vandaag nog naklinkt in het Midden-Oosten. De oorlogen van Qin Shi Huangdi hebben niet alleen in zijn mausoleum en de bewakers ervan – het terracottaleger – geresulteerd, maar hij stond ook aan de wieg van het rijk dat tegenwoordig het moderne China is. De napoleontische oorlogen creëerden het twintigste-eeuwse



Europa, terwijl de Spaanse veroveringsoorlogen tegen de Azteken- en Incarijken de fundamenteen legden voor Zuid-Amerika, zoals de Franse en Britse koloniale oorlogen dat in Afrika, Zuidoost-Azië en het Indische subcontinent deden.

Het oostfront heeft een lange nalatenschap achtergelaten. Het was verreweg het belangrijkste strijdperk waar het naoorlogse Europa werd geschapen, waar de Koude Oorlog werd aangekondigd en het was de inleiding tot de hachelijke patstelling in de politieke impasse tussen de Verenigde Staten, Rusland en China, die tot op de dag van vandaag voortduurt. Onze eenentwintigste-eeuwse wereld heeft zojuist een nieuw tijdperk van onzekerheid en angst betreden, en het zaad van de huidige spanningen werd gezaaid op de slagvelden van de bloedigste oorlog uit de geschiedenis.

Oorlogen zijn soms gerechtvaardigd, maar ze zijn nooit zuiver, nooit schoon. Ze zijn wreed, een schokkende illustratie van het kille hart van de menselijkheid op haar slechtst. Maar ze kunnen ook moed, heroïsme en zelfopoffering naar boven brengen. Ze zijn nooit gemakkelijk te doorgronden of uit te leggen.

De tussen 1941 en 1945 gevoerde oorlog aan het oostfront, die in de vroege uren van zondag 22 juni 1941 begon, was de belichaming van menselijke wreedheid die de vrije hand kreeg op een schaal die de wereld nog nooit eerder had meegemaakt. Maar het was ook een buitengewoon voorbeeld van de kracht en de vastberadenheid van de menselijke geest, de kracht van de collectieve wilskracht en een geloof in het algemeen belang. Het leidde uiteindelijk tot een verbazingwekkende overwinning, maar wel een waarvoor een gigantische prijs werd betaald.

De verliescijfers in deze oorlog zijn verbijsterend. Het aantal gesneuvelde Duitse militairen, zo onnauwkeurig dat ze tot op de dichtstbijzijnde 100.000 moeten worden afgerond, was 5,1 miljoen. Nog eens 4,5 miljoen Duitse soldaten werden krijgsgevangen genomen, van wie het merendeel die gevangenschap niet heeft overleefd. De Russische militaire verliezen lagen zelfs nog hoger. De omstandigheden waren zo chaotisch dat de schattingen variëren van 8,7 tot 10 miljoen doden.

Nog eens 5,7 miljoen Russen werden gevangengenomen, van wie het grootste deel werd doodgeschoten, de hongerdood stierf of omkwam in de werkkampen. De cijfers met betrekking tot burgerdoden zijn nog moeilijker in te schatten, maar dat zijn er minstens 20 miljoen geweest, misschien zelfs wel 25 miljoen. In totaal minstens 40 miljoen doden, ongeveer twee derde van alle doden die er tijdens de Tweede Wereldoorlog in de hele wereld gevallen zijn. Die oorlog heeft meer levens gekost, zowel van militairen als burgers, dan elk ander conflict uit de geschiedenis.

De oorlog aan het oostfront, door de Russen de ‘Grote Vaderlandse Oorlog’ genoemd, was een oorlog die bestond uit ideologisch extremisme, uit rassenhaat, uit gruweldaden die bijna te erg zijn voor woorden, en veldslagen die tot de grootste en moorddadigste behoren die ooit zijn uitgevochten.

Van begin af aan wilde Adolf Hitler, de Duitse Führer, dat zijn veldtocht een *Vernichtungskrieg* (een vernietigingsoorlog) zou worden. Hij was van mening dat als Duitsland zijn lotsbestemming wilde vervullen, het daarvoor *Lebensraum* (leefgebied) nodig had, en dat hij daartoe ook het ‘Joodse Probleem’ moest oplossen door de Joden die hij zozeer haatte te elimineren. Zijn weezin jegens Joden was pathologisch. Hij vond dat ze verantwoordelijk waren voor de rampspoed die Duitsland was overkomen, en was ervan overtuigd dat ze het hart vormden van de twee ideologieën die hij verafschuwde: het bolsjewisme in de Sovjet-Unie en de sociaaldemocratie in Europa en de Verenigde Staten. Zijn veldtocht kende ook een pragmatische noodzakelijkheid. Hij had olie nodig om zijn oorlogsmachines van brandstof te kunnen voorzien, en de Sovjet-Unie had olie in overvloed.

Hitler omschreef het uitgestrekte, vruchtbare grondgebied in het oosten als ‘Duitslands India’, en noemde het ‘het Wilde Oosten’, naar analogie van Amerika’s Wilde Westen. Het Wilde Oosten vormde de sleutel tot het creëren van het Groot-Germaanse Rijk waar hij zo naar hunkerde, een uitgestrekt vaderland voor het Duitse volk dat hij zo bewonderde.

In Hitlers gecompliceerde psyche bestond een historisch gebod waar-

toe hij zich verplicht voelde er uitvoering aan te geven: om de wereldheerschappij te realiseren waar hij zo naar verlangde, diende hij in het oosten enorme stukken land te veroveren, om daarna de inwoners van die gebieden te vernietigen. Deze *Untermenschen*, deze inferieure mensen, moesten voor de slavenarbeid zorgen die hij nodig zou hebben. De ruimschoots voorhanden zijnde hulpbronnen zouden de grondstoffen leveren om zijn economie te stimuleren. En daarna, gewapend met zijn Groot-Duitse Rijk, zou hij zijn belangrijkste rivalen aan zich onderwerpen: Groot-Brittannië en de Verenigde Staten.

De verovering van de Sovjet-Unie was geen doel op zich, maar slechts een manier om een doel te bereiken. In Hitlers duivelse logica was zijn *Ostkrieg* slechts een voorloper van een nog veelomvattender gevecht dat op het programma stond: de capitulatie van de westerse democratieën, hetzij doordat ze zich aan zijn heerschappij zouden onderwerpen, of door die landen volkomen te vernietigen.

Het ontbrak Hitler niet aan kennis en inzicht in geschiedenis, maar hij negeerde haar lessen. Na zijn overwinningen in West-Europa, gedragen door macht, zag hij zichzelf als een Alexander of een Napoleon, met de wereld aan zijn voeten, eraan voorbijgaand dat zowel Alexanders als Napoleons plundertochten niet goed afliepen.

Zijn expansionistische obsessies – die uiteindelijk hersenschimmen bleken te zijn – leidden tot een wereldwijde catastrofe. Zijn oorlog in het oosten had tot resultaat dat bijna een hele generatie werd uitgeroeid, uitgestrekte gebieden werden ontwricht en hele industrieën werden vernietigd. Hij maakte zijn persoonlijke dromen tot nachtmerries voor zijn hele volk. Van elke tien Duitse soldaten die tijdens de Tweede Wereldoorlog sneuvelde, stierven er acht aan het oostfront. Zijn ambitieuze ‘Duizendjarig Rijk’ eindigde in het puin en de stank van de verwoeste Duitse steden en de totale vernedering van het Duitse volk.

Zelfs vandaag de dag, ruim vijfenzeventig jaar sinds het einde van de oorlog, zijn de Duitse wonden nog steeds niet helemaal geheeld en zijn de herinneringen nog steeds levend, en beginnen ze het land te polariseren. Het schuldgevoel, de schaamte en de wroeging waar velen nog steeds onder gebukt gaan, staan in scherp contrast met het krachtige

tegenstrijdige standpunt waarin wordt beweerd dat Duitsland voldoende heeft geboet, dat het land zijn verleden eindelijk dient te vergeten, en dat het voor zichzelf moet opkomen.

Na de oorlog lag de Sovjet-Unie in puin, wat leidde tot een jarenlange stagnatie en de trauma's van de Koude Oorlog. Nadat het Russische volk Duitslands buitenlandse dictator, Adolf Hitler, had verslagen, leefde het verder onder het juk van hun tiran van eigen bodem, Jozef Stalin. Hij domineerde zijn volk nog acht jaar lang, waarna de Russen nog tot 1991 onder een streng en steeds inefficiënter Sovjetregime door moesten met hun leven. Uiteindelijk takelde het ooit zo machtige Sovjetrijk in hoog tempo af, en eindigde het in een plotselinge spectaculaire ondergang. We horen de echo's van die ineenstorting nog elke dag in het nieuws dat ons bereikt: in Oekraïne, in Syrië, in nieuwe vormen van geavanceerde spionage, en zelfs met betrekking tot de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Het huidige Russische nationalisme is geworteld in de bittere herinneringen aan het Moederland dat wordt geplunderd door talloze indringers die de voorgangers waren van Hitlers Wehrmacht en de moordzuchtige ideologie die door Operatie Barbarossa wordt belichaamd.

\*\*\*

In de zomer van 1941 hadden de Russische Revolutie en de Burgeroorlog die erop volgde en in 1922 was geëindigd zich nog geen twintig jaar eerder voltrokken. Ondanks de onmenselijkheid van het communistische regime in het Kremlin waren er in de industrie en de infrastructuur enorme vorderingen geboekt. Het analfabetisme was uitgebannen, de levensverwachting had het West-Europese niveau bereikt, vrouwen hadden dezelfde rechtspositie als mannen, en veel van de ondoelmatigheden en economische rampen die in later jaren zouden opdoemen, moesten nog plaatsvinden.

Ook is grotendeels vergeten dat de militaire middelen van de Sovjet-Unie in termen van materieel en soldaten in 1941 zonder meer substantieel waren en voor een groot deel superieur aan die van Duitsland.

Het Rode Leger had meer dan 300 divisies, beschikte over 5,5 miljoen soldaten, was goed uitgerust en werd vanuit de lucht ondersteund door de grootste luchtmacht ter wereld.

Kortom: ondanks Stalins goelags en massamoorden bestond er in de hoofden en harten van een volk dat nog maar kortgeleden van een eeuwenlange onderdrukking door tsaren van de Romanovdynastie was bevrijd voldoende trots, moed en vastberadenheid om hun in staat te stellen de nazi-indringers te verslaan.

Als een voormalig soldaat van bescheiden kaliber – en net als de meeste mensen met enige ervaring in militaire aangelegenheden en de psychologie van het soldatenleven – blijf ik geïntrigeerd door twee aanhoudende raadsels. Om te beginnen: waar en uit welke diepten van het menselijke uithoudingsvermogen en de onverschrokkenheid hebben de verdedigers van hun Oost-Europese vaderland de kracht gevonden om zo'n brute aanval als Barbarossa te kunnen weerstaan? Dat is misschien nog wel een fascinerender raadsel gezien het feit dat de rampzalige eerste paar maanden van de oorlog op een catastrofe waren uitgelopen omdat het Rode Leger voor het grootste deel in totale wanorde verkeerde. Evenzo: waar heeft Duitsland, zowel zijn soldaten als zijn burgers, nadat de schitterende overwinningen waren omgeslagen in vernederende nederlagen, de standvastigheid vandaan gehaald om door te blijven vechten, helemaal tot aan Hitlers bunker in het hart van Berlijn?

Voor dit boek is geput uit persoonlijke herinneringen en ooggetuigenverslagen waarvan verschillende nog nooit eerder zijn gepubliceerd, opgetekend door mensen die de oorlog hebben meegemaakt, en die ons een uniek inzicht in dit buitengewone conflict bieden. Hun brieven en dagboeken, waarvan een groot deel vergeten en ongelezen in archieven en musea heeft gelegen, zijn verslagen van de kwellingen die ze hebben moeten doorstaan, en bieden een indringend verslag van hoe het was om in die afschuwelijke tijd te moeten leven en sterven. Door de schrijvers van deze tijdsdocumenten een stem te geven, wordt geprobeerd bij een antwoord op deze twee fundamentele vragen uit te komen.

Helaas, zoals we zullen zien, zijn alle beschrijvingen doortrokken van die ene, eeuwige waarheid: het Russische volk lijkt nooit ver van lijden verwijderd te zijn.